

ธรรมวิชัย: ระบบการบริหารการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช
DHAMMAVIJAYA OR CONQUEST BY DHAMMA: THE ADMINISTRATIVE
SYSTEM BY ASHOKA THE GREAT

ศุภัทรา อำนวยสวัสดิ์* ศิรวัดน์ ครองบุญ** นันทนิษฐ์ สมคิด***

Supatra Amnuaysawasdi, Sirawat Krongbun, Nantanit Somkid

Received: February 02, 2019

Revised: November 05, 2019

Accepted: December 30, 2019

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาระบบการบริหารการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช ที่ทรงยึดมั่นในหลักแห่งธรรมวิชัย คือ การชนะทางด้านจิตใจ เป็นชัยชนะอันสูงสุด เป็นชัยชนะแห่งธรรมซึ่งเป็นต้นแบบของการเมืองใหม่ที่ใช้ธรรมนำหน้าอย่างแท้จริง ที่สามารถเข้าถึงวิถีแห่งสันติ อหิงสา ขันติธรรม และความสงบสุข โดยที่พระองค์ทรงบริหารราชการแผ่นดินภายใต้นโยบายธรรมวิชัย ซึ่งเป็นระบอบประชาธิปไตยเต็มที่แต่เอนไปทางด้านปิตาธิปไตย คือ ทรงปกครองอาณาจักรปกครองลูก หรือทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม ส่งเสริมกิจการสาธารณูปการ สวัสดิการสังคม ทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ สร้างศิลาจารึกสื่อสารเสริมธรรม ประกาศหลักการแห่งเสรีภาพ แกล้งเรื่องที่เป็นนโยบายของรัฐในทางธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่นนำไปสั่งสอนประชาชน แต่งตั้งธรรมมหาอำมาตย์ เป็นทูตแห่งธรรมในการเผยแผ่ พระธรรม โดยพระองค์ก็เสด็จธรรมยาตราไปยังพุทธสถานทุกแห่ง เพื่อศึกษาและปฏิบัติธรรม

* Faculty of Political Science, Ramkhamhaeng University.

** Mahachulalongkornrajavidyalaya University Educational Unit Faculty of Social Chanthaburi.

*** Mahachulalongkornrajavidyalaya University Educational Unit Faculty of Social Chanthaburi.

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงทำสงครามทำลายล้างอย่างยึดเยื้อกับแคว้นกาลิงคะ ปัจจุบันคือรัฐ โอริสสา ทรงเอาชนะแคว้นกาลิงคะ ซึ่งเป็นแคว้นสุดท้ายที่พระองค์ทรงพิชิตได้ เป็นสงครามครั้งยิ่งใหญ่ที่สุด แต่ชัยชนะนั้นกลับสร้างความสลดสังเวชพระทัยแก่พระองค์ ซึ่งทำให้พระองค์ได้รับสมัญญานามว่า จัณฐาโศกราช คือ พระเจ้าอโศกผู้โหดเหี้ยม แต่หลังจากที่พระองค์หันมานับถือวิถีแห่งสันติและเมตตาตามหลักพระพุทธศาสนา จึงทรงประกาศละเลิกสงครามวิชัยหันมาดำเนินนโยบายเดชานุภาพแบบ “ธรรมวิชัย” ด้วยรัฐประศาสนานโยบายนี้เอง จึงทำให้พระองค์ทรงเป็นต้นแบบของการเมืองใหม่ที่ใช้ธรรมนำหน้า หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า พระเจ้าอโศกมหาราชได้นำโลกไปสู่ความเมตตา กรุณา อหิงสาและสันติภาพด้วยวิถีทางแห่งความสงบสุข

คำสำคัญ: ธรรมวิชัย, ระบบการบริหาร, การปกครอง, พระเจ้าอโศกมหาราช

ABSTRACT

The purpose of this research is to study the administrative system by Ashoka the Great. His administrative system was dhammavijaya or conquest by dhamma which was the highest victory. Dhammavijaya is a model of new politics idea which is led by dhamma. This new politics approach to way of peacefulness, nonviolence, toleration and tranquility. His administration was dhammavijaya which was considered as part of democracy system and main part of Paternalism. He expressed his attitude of superiority and his power over his people like father and children and applied dhamma to his administration. He supported the construction and renovation of temples, social welfare, arts and cultures, public benefits service, edicts of Ashoka rock inscriptions for dhamma promotion, for declaration of liberty principles and for governmental policy announcement. He assigned the representatives for expansion of Buddhism. He also visited every Buddhist monasteries to study and practice dhamma.

Kalinga or presently known as Orissa had been attacked for long time by Ashoka the Great troops. After his conquest of Kalinga, the greatest victory brought him the great remorse and earned him the name of Chandra Ashoka meaning “Ashoka the Firece”. However, after he had changed his mind to follow the way of

peace and metta in the Buddhism, he applied the dhammavijaya instead of the conquest by war. Ashoka the Great is the leader who used the model of new politics idea. He brought the way of loving-kindness, compassion, nonviolence and peacefulness to the world.

Keywords: Dhammavijaya, Administrative System, Government, Ashoka The Great

1. บทนำ

พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปินทุसार แห่งราชวงศ์โมริยะ พระมารดานามว่า สิริธรรม พระเจ้าอโศก มีพระโอรสและธิดา 11 พระองค์ ทรงมีพระชนม์อยู่ในราว พ.ศ. 218 – 260 เดิมทรงเป็นอุปราชอยู่ที่กรุงอุเชนี แคว้นวัชชี พระเจ้าอโศกมหาราชเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าจันทรคุปต์ ปฐมกษัตริย์แห่งราชวงศ์เมารยะ ซึ่งเข้าครอบครองแคว้นมคธ ที่มีนครปาฏลิบุตรเป็นเมืองหลวง ในราวพุทธศตวรรษที่ 3 ภายหลังการแผ่อำนาจเข้ามาของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์แห่งอาณาจักรกรีก-มาซิโดเนีย ชาวอินเดียต้องการที่จะรวมจักรพรรดิของตนเข้าเป็นหนึ่งเดียว ดังนั้น จึงมีการสถาปนาราชวงศ์เมารยะ หรือโมริยะขึ้น กษัตริย์ที่สำคัญที่สุดในราชวงศ์นี้ คือ พระเจ้าอโศก ซึ่งทรงรวมอินเดียเกือบทั้งหมดไว้ภายใต้การปกครองของพระองค์ ต่อมาพระองค์ได้อุปถัมภ์พุทธศาสนาเถรวาท Chet tingsanchali, 2013) จำเนียรกาลผ่านมา หลังสมัยพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราชบุกรุกอินเดีย พระองค์มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา พระนามของพระเจ้าอโศกมหาราชในศิลาจารึก เรียกว่า “เทวานัมปิยทัสสี” แปลว่า **กษัตริย์ผู้เป็นที่รักใคร่ของเทพเจ้า** ก่อนหน้านั้น พระเจ้าอโศกมหาราช ผู้ซึ่งครั้งหนึ่งเคยได้ชื่อว่าเป็น “ทรราช” แต่ทรงกลับพระทัยได้ทันเสียก่อน โลกจึงเรียกขานพระองค์เสียใหม่ว่าเป็น “มหาราช” ดังนั้น พระสมัญญานามของพระองค์ก็ทรงเปลี่ยนไปด้วย กล่าวคือ ทรงเปลี่ยนจาก “**จันหาโสกราช**” (อโศกทมิฬ) มาเป็น “**ธรรมาโสกราช**” (อโศกผู้ทรงธรรม) จากการถูกขนานนามว่า จันหาโสก (อโศกผู้ดุร้าย) มาเป็น ธรรมาโสก (อโศกผู้ทรงธรรม) พระเจ้าอโศกมหาราช เมื่อทรงกลับพระทัยมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นที่พึงที่ระลึก เพราะทรงเล็งเห็นความไร้สาระของ “**สงครามวิชัย**” คือ การมีชัยโดยสงครามอย่างชัดเจนแล้ว จึงทรงเปลี่ยนแนวนโยบายในการบริหารแผ่นดินเสียใหม่จากสงครามวิชัยมาเป็น “**ธรรมวิชัย**” กล่าวคือ การมีชัยโดยธรรม ซึ่งในรัชสมัยของพระเจ้าอโศกมหาราช พระองค์ทรงนำกองทัพนครมาตราไปทั่วราชอาณาจักร ทรงชนะจิตใจของประชาชนด้วยการปกครองแผ่นดินโดยธรรม เมื่อเสด็จไปจาริกธรรมที่ได้ก็ยังสามารถนำเอาเสาหินทรายขนาดใหญ่ที่แกะสลักไว้อย่างงดงามไป

ประดิษฐ์ฐานไว้ในสถานที่สำคัญในพระพุทธศาสนาทุกแห่งอีกด้วย (Panorama Worldwide Limited, 2006)

2. ธรรมวิชัย: จอมจักรพรรดิผู้สร้างสรรคการเมืองใหม่

พระคณาจารย์สองรูปในพระพุทธศาสนาที่ได้เป็นผู้สอนธรรมแด่พระอโศก องค์หนึ่งคือพระอุคุปต์เถระ เป็นภิกษุในนิกายสรวาสติวาท อีกองค์หนึ่งคือ พระโมคคัลลีสัทธเถระ เป็นภิกษุในนิกายเถรวาท พระเจ้าอโศกได้ทรงนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในการปกครองเรื่องราวต่างๆ มีปรากฏในหลักศิลาจารึกของพระองค์มากมาย เราสามารถสรุปชีวประวัติของพระองค์ได้ดังนี้ พระเจ้าอโศก ทรงเป็นกษัตริย์ที่ดุร้ายมาก ตอนเป็นเจ้าชายได้ไปเป็นอุปราชที่เมืองอุชเชนี ครั้นพระราชบิดา คือ พระเจ้าพินทุसारสวรรคต เจ้าชายอโศกก็ได้ฆ่าพี่น้องทั้งหมด 100 องค์เหลือไว้เฉพาะพระอนุชาร่วมมารดาองค์เดียวกัน คือเจ้าชายวิตโศก ด้วยความกระหายอำนาจ (Phraphongmakunapon, 2011)

แต่วันกาลิงคะเป็นแคว้นสุดท้ายที่พระองค์เสด็จมาพิชิต เป็นสงครามครั้งใหญ่ที่สุด มีประชาชนบาดเจ็บล้มตายหลายแสนคน แต่ชัยชนะในครั้งนั้นกลับสร้างความสลดพระทัยแก่พระเจ้าอโศกอย่างรุนแรง อยู่มาวันหนึ่ง ขณะที่กำลังทรงหมั่นหมองครองเศรั้าเพราะถูกความรู้สึกผิดกัดกินใจนั่นเอง พระองค์ทรงมีโอกาสสดับพระธรรมเทศนาของพระเจ้าหลานเธอชื่อนิโครธ ซึ่งเป็นเพียงสามเณรน้อยรูปหนึ่ง ที่ได้แสดงธรรมอ้างพระพุทธพจน์ (ขุ.ธ.25/12/18) บาทพระคาถาว่า

อปปมาโท อมตํ ปทํ

ปมาโท มจฺจุโน ปทํ

อปปมตฺตา น มียนติ

เย ปมตฺตา ยถา มตา.

และความว่า

ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย

ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งความไม่ตาย

คนไม่ประมาท ไม่มีวันตาย

คนประมาท ไม่ต่างอะไรกับคนที่ตายแล้ว”

ด้วยพระพุทธวจาณะบทแรกที่พระเจ้าอโศกมหาราชทรงบัญชาให้จารึกไว้บนแผ่นศิลานี้ (Karuna-Ruangurai Kutsalasai, 2006) ที่ว่าด้วยคุณสมบัติที่เหล่าพุทธบริษัททั้งหลายควรมี ควรบ่มบำเพ็ญให้เกิดขึ้น นั่นคือ ความไม่ประมาท หรือที่เรียกกันในภาษาบาลีว่า อัปมาท เพราะผู้ไม่

ประมาทยอมตั้งตนอยู่บนจุดมั่นแห่งความชอบธรรม ละเว้นจากกรรมชั่วทั้งปวง ปฏิบัติตนตามแนวทางแห่งศีล สมาธิ ปัญญา กำจัดเสียซึ่งอาสวะทั้งหลาย และในที่สุดสามารถบรรลุถึงความหลุดพ้น คือ พระนิพพาน และด้วยการสดับพระพุทธรวณะอันเป็นคาถาพันธัมมนี้ ทำให้พระองค์ทรงมองเห็นแสงสว่างที่ปลายอุโมงค์ นับแต่นั้นเป็นต้นมา พระองค์ทรงเปลี่ยนจากศาสนาเดิมที่เคยนับถือตามเสด็จพ่อ คือ ศาสนาเซน ทรงหันมานับถือพุทธศาสนา และทรงศึกษาพุทธศาสนาอย่างลึกซึ้งกับพระมหาเถระชื่อ “**พระโมคคัลลีบุตรติสสะ**” ผลของการกลับพระทัยหันมานับถือพระพุทธศาสนา ทำให้พระองค์ทรงมีความสุขอย่างยิ่ง ทรงค้นพบคำตอบของชีวิตที่แสงหามานานปี ทรงรู้ว่า คุณค่าของชีวิตมิใช่การพิชิตคนอื่น หากแต่อยู่ที่การพิชิตใจตนเองต่างหาก และนับแต่ทรงเปลี่ยนพระองค์เป็นคนใหม่ โดยทรงเปลี่ยนแนวนโยบายในการบริหารแผ่นดินจากสงครามวิชัยมาเป็น “**ธรรมวิชัย**” กล่าวคือ การมีชัยโดยธรรม จึงอาจกล่าวได้ว่า พระองค์ ทรงเป็นจอมจักรพรรดิผู้สร้างสรรค์การเมืองใหม่ ซึ่งหลักธรรมวินัยนั้น มีสาระสำคัญ ดังจะเห็นได้จากข้อความในศิลาจารึก ดังต่อไปนี้

“เรายึดมั่นในหลักแห่งธรรมวินัย อันหมายถึง การชนะทางด้านจิตใจ ซึ่งเราถือว่า เป็นชัยชนะชนิดสูงสุด ธรรมวินัยหรืออีกนัยหนึ่ง คือ ชัยชนะแห่งธรรมเท่านั้น ที่จะสามารถยังความสุขอันแท้จริง ให้เกิดขึ้นได้ด้วยวัตถุประสงค์ที่จะเตือนใจให้ลูกหลานตลอดจนเหลนของเรา ได้ตระหนักถึงความจริง ในข้อนี้ เราจึงจัดให้มีการจารึกแผ่นศิลานี้ขึ้น ขอเพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมเกิดร่วมตายทั้งหลายจงอย่าได้มีการเอาชนะกัน ด้วยวิธีอื่นใดนอกไปเสียจากการเอาชนะกันด้วยธรรม ขอให้ท่านพึงสำนึกกว่า ธรรมวินัย หรือชัยชนะแห่งธรรมเท่านั้น ที่เป็นชัยชนะอันแน่วแน่ถาวร ธรรมวินัย ช่วยเราได้ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า” (Phraphoṭmakunapon, 2009) จากวิชัยที่เป็นการชนะด้วยสงคราม ซึ่งอย่างดีที่สุดคือธรรมวินัย ตามความหมายของอรรถศาสตร์ อันหมายถึง การรบชนะอย่างมีธรรม ที่เมื่อชนะแล้วไม่ทำการทารุณโหดร้าย เพียงให้ยอมอยู่ใต้อำนาจ พระเจ้าอโศกมหาราชเปลี่ยนมาหาธรรมวินัยตามความหมายของจกักวัดติสูตร อันหมายถึง ชัยชนะด้วยธรรม คือ การทำความดีสร้างสรรค์ประโยชน์สุข (Phraphoṭmakunapon, 2011)

3. การบริหารราชการแผ่นดินภายใต้นโยบาย “ธรรมวิชัย”

ระบบการบริหารการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชตามนโยบาย “ธรรมวิชัย” มีดังนี้

1) ทรงละเลิกการทำสงครามอันเป็นการเข่นฆ่าล้างผลาญสังหารเพื่อนมนุษย์ เพื่อสนองความยิ่งใหญ่ของพระองค์เพียงคนเดียวอย่างเด็ดขาด (สงครามวิชัย) ซึ่งเท่ากับว่า ทรงหันมาดำเนินอยู่บนเส้นทางแห่งสันติอย่างถาวรที่เน้นการเอาชนะใจตัวเองเป็นสำคัญ (ธรรมวิชัย)

2) ทรงปฏิญาณตนเป็นพุทธศาสนิกชนอย่างเข้มข้น โดยทรงปฏิบัติพระองค์เป็นตัวอย่างของประชาชนทั่วไป เช่น ทรงสมทานอุโบสถศีล ในวันพระขึ้น/แรม 14 หรือ 15 ค่ำ ทรงงดรับประทานพระกระยาหารที่ปรุงด้วยเนื้อสัตว์ ทรงพระผนวชเป็นภิกษุในพุทธศาสนาทั้งด้วยพระองค์เองและทรงแนะนำให้พระโอรส (พระมหินทเถระ) และพระธิดา (พระนางสังฆมิตตาเถรี) ผนวชตามอีกด้วย

3) ทรงสร้างวัดโอศุการาม และวัดอีกมากมายทั่วราชอาณาจักรกว่า 84,000 แห่ง จนแม้ปัจจุบันนี้ รัฐบาลแห่งประเทศไทย ยังต้องเปลี่ยนชื่อรัฐมครเป็น “รัฐพิหาร” เพราะชุดลงไปตรงไหน ก็พบแต่ซากสฤปวืหารอยู่ทั่วไป

4) ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ 3 แล้วโปรดให้มีการสร้างเสาศิลาจารึกบันทึกพระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเผยแพร่ออกไปทั่วราชอาณาจักร จนกลายเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์มาถึงทุกวันนี้

5) ทรงตั้ง “ธรรมมหาอำมาตย์” เป็นทูตแห่งธรรมในการเผยแผ่พระธรรมคำสอนโดยจาริกไปทั่วราชอาณาจักร พระองค์เองก็เสด็จ “ธรรมยาตรา” ไปยังพุทธสถานทุกหนทุกแห่งเพื่อศึกษา สืบค้น ปฏิบัติธรรม และเผยแผ่พระธรรมด้วยพระองค์เอง โดยมีข้าราชการบริวาร มุขมนตรี และประชาชนจำนวนมากโดยเสด็จกันเป็นขบวนใหญ่อ่างเอิกเกริกเป็นทางการ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นราชประเพณีที่กษัตริย์ฝ่ายพุทธทุกพระองค์ทรงเจริญรอยตาม

6) ทรงจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในพระราชอาณาเขตอย่างทั่วถึง ถึงกับมีฝรั่งเขียนสดุดีไว้ว่า ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช น่าจะมีคนอินเดียอ่านออกเขียนได้มากกว่าในสมัยปัจจุบันนี้เสียอีก

7) ทรงสร้างโรงงาน โรงพยาบาลสำหรับคน และสำหรับสัตว์ รวมทั้งทรงสร้างสวนสาธารณะ สะพาน บ่อน้ำสาธารณะทั่วไปทุกหนทุกแห่งในพระราชอาณาจักร โดยเฉพาะการสร้าง “อโรคศาลา” หรือ “อาโรคยศาลา” นั้น นับเป็นแนวคิดที่ใหม่และก้าวหน้าที่สุดในสมัยนั้น จนกระทั่งบัดนี้ ก็ยังนับว่า ทันสมัยอยู่เสมอ

8) ทรงวางพระองค์กับประชาชนประหนึ่งว่า “บิดากับบุตร” ทรงเรียกขานประชาชนว่าเป็น “ลูกหลานของข้าพเจ้า” ทำที่แบบบิดราชาเช่นนี้ นับว่า หาได้ยากมากในหมู่พระราชผู้เป็นสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสมัยนั้น ที่โดยมากมักหลงตัวเองแล้วพลอยเหยียดประชาชนลงเป็นทาสที่แทบไม่มีคุณค่าแห่งชีวิต

9) ทรงส่งพระศาสนทูตออกไปเผยแผ่พุทธศาสนายังภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลกถึง 9 สาย และหนึ่งในพระศาสนทูตทั้ง 9 สายเหล่านั้น สายที่ 8 ซึ่งนำโดยพระโสณะกับพระอุตตระ ได้นำพุทธ

ศาสนายังดินแดน “สุวรรณภูมิ” ซึ่งก็คือประเทศไทย พม่า มอญ ในประเทศไทย ได้แก่ เมือง นครปฐม ในสมัยที่ยังเป็นอาณาจักรทวารวดี (Phramahāwutchai Wachirametee (W. Wachirametee), 2018: Online)

คุณูปการของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น เป็นคุณูปการที่ไม่มีวันลบเลือนไปจากความทรงจำของมนุษยชาติ พระองค์ได้ทรงพิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า การเป็นจักรพรรดิโดยการสงคราม ซึ่งเน้นไปที่การเอาชนะคนอื่นนั้น อย่างดีที่สุด ก็ทำให้พระองค์ทรงยิ่งใหญ่อยู่เพียงในพระราชอาณาเขตของพระองค์เพียงชั่วกาลอันแสนสั้นเท่านั้น แต่การที่ทรงเลือกเป็นพระจักรพรรดิโดยทางธรรมที่เน้นการเอาชนะจิตใจของตนเองนั้น ทำให้พระองค์ทรงเป็นจอมจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่อยู่เหนือกาลเวลาอย่างแท้จริง และทรงเป็นต้นแบบของการเมืองใหม่ที่ใช้ธรรมนำหน้าโดยยึดหลักความถูกต้อง ความชอบธรรม ความเสมอภาค

นโยบาย “ธรรมวิชัย” (Phraphoṭmakunapon, 2011) ของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ เกิดขึ้นเมื่อพระองค์ทรงตีแคว้นกาลีงคะ ในปีที่ 8 แห่งรัชกาล (พ.ศ.๒๒๒=321 BC แต่ฝรั่งนับ=261 BC) พระเจ้าอโศกมหาราชทรงสลดพระทัยต่อความทุกข์ยากของประชาชน และได้หันมานับถือวิถีแห่งสันติและเมตตาของพระพุทธศาสนา และพระองค์ทรงประกาศละเลิกสังคามวิชัยหันมาดำเนินนโยบาย ธรรมวิชัย เน้นการสร้างสิ่งสาธารณูปการ บำรุงความสุขและศีลธรรมของประชาชน อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ สร้างวิหาร (วัด) 84,000 แห่ง เป็นศูนย์กลางการศึกษา และทำศิลาจารึกสื่อสารเสริมธรรมแก่ประชาชน ประกาศหลักการแห่งเสรีภาพแบบสมัครสมานทางศาสนา ตลอดจนอุปถัมภ์สังคายนาครั้งที่ 3 และส่งสมณทูต 9 สาย ไปประกาศพระศาสนาในแดนห่างไกล จากศิลาจารึกของพระเจ้าอโศกมหาราช ทำให้รู้ว่า แคว้นโยนะและกัมโปชะ อยู่ในพระราชอาณาเขตอาณาจักรปาณฑยะ และโจหะในแดนทมิฬ เป็นถิ่นข้างเคียง ในบรรดาศิลาจารึกที่ได้โปรดให้ทำไว้ตามนโยบายธรรมวิชัยนั้น ศิลาจารึกฉบับที่ค้นพบมากที่สุดถึง 12 แห่ง คือ จารึกฉบับเหนือ ที่ว่าด้วยการทรงเป็นอุบาสกและเข้าสู่สงฆ์ ซึ่งมีความเริ่มต้นว่า “พระผู้เป็นที่รักแห่งทวยเทพ ได้ตรัสไว้ดังนี้ :- นับเป็นเวลานานกว่า 2 ปีครึ่งแล้วที่ข้าฯ ได้เป็นอุบาสก แต่กระนั้น ข้าฯ ก็ได้กระทำความพากเพียรจริงจังเลย และนับเป็นเวลาได้อีก 1 ปีเศษแล้วที่ข้าฯ ได้เข้าสู่สงฆ์ แล้วจึงได้กระทำความพากเพียรอย่างจริงจัง”

4. ระบบปีตาธิปไตยของพระเจ้าอโศกมหาราช

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงชี้วิถีทางอันเป็นมงคล (Karuna-Ruangurai Kutsalasai, 2006) ว่า บุตรธิดา ควรเชื่อฟังถ้อยคำของบิดามารดา ผู้ควรแก่การคารวะ ควรได้รับความเคารพ

นอบน้อม ซึ่งในประวัติศาสตร์ได้จารึกไว้ว่า พระเจ้าอโศกมหาราช ทรงบัญชาให้เลืกระบอบการประหารชีวิต ในศิลาจารึกแผ่นหนึ่งซึ่งค้นพบได้ ณ เมืองกาลิงค์ จะเห็นได้ว่า พระองค์ทรงมีพระทัยเป็นธรรมของกษัตริย์ที่มีต่อผู้ถูกคุมขัง ดังข้อความว่า **“เรามีความปรารถนาที่จะให้ลูกหลานของเราประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิตนี้และชีวิตหน้า ฉันทิด”** เราก็มีความปรารถนาที่จะให้มนุษย์ทั่วหน้า มีความสุขความเจริญ ฉันทันั้น ในการปกครองบ้านเมืองนั้น จะต้องมีคนคณที่รับโทษทัณฑ์ โดยมีได้กระทำความผิด พฤติกรรมที่วุ่นวายก่อให้เกิดความเศร้าสลดใจอย่างสุดซึ่งแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องด้วย เพราะฉะนั้น พระเจ้าอโศกมหาราช จึงทรงให้เดินอยู่บนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) แห่งความเหมาะสม จากพระดำรัสในศิลาจารึกจะเห็นได้ว่า วัตถุประสงค์ในการจัดจารึกข้อความลงบนศิลา ก็เพื่อให้ผู้พิพากษาตุลาการทั้งหลายได้ใช้ความระมัดระวังโดยสม่ำเสมอมิให้ผู้ปราศจากโทษต้องได้รับการลงโทษนั่นเอง

พระเจ้าอโศกมหาราชทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ประดุจพ่อปกครองลูก (Paternalist) เรียกว่า **ปิตาธิปไตย (Paternalism)** คือ ระบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูก ซึ่งการปกครองด้วยระบบ **“พ่อปกครองลูก”** นั้น ประเทศไทยในยุคสุโขทัย **พ่อขุนรามคำแหงมหาราช** ก็ทรงมีพระราชจริยาวัตร เช่นเดียวกับพระเจ้าอโศกมหาราช ดังมีหลักฐานปรากฏอยู่ในศิลาจารึกสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นประจักษ์พยานอยู่ เพราะลักษณะการปกครองสุโขทัยในระยะแรกนั้น เป็นการปกครองแบบนครรัฐ คือ แต่ละเมืองมีการปกครองเป็นอิสระ มีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ไม่มีศูนย์กลางการปกครอง มีการศึกสงครามเพื่อความมั่นคง หรือขยายอำนาจทางการเมือง ส่วนการปกครองพลเมืองใช้ระบบพ่อปกครองลูก ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงใช้หลักทศพิธราชธรรมปกครองไพร่ฟ้า ทำให้ประชาชนอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข พลเมืองมีเสรีภาพในการประกอบอาชีพ (Siriwan Khumho, 2004) นอกจากนี้ การเมืองการปกครองในสุโขทัย มีการส่งเสริมอาชีพต่างๆ ให้ราษฎรอยู่ดีกินดี และระงับการเบียดเบียน เช่น ยึดทรัพย์สินผู้อื่นมาเป็นของตน หรือการเก็บภาษีอากรอันเป็นภาระหนัก โดยนัยนี้ การปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยนั้น จึงเป็นแบบพ่อปกครองลูก โดยอาศัยคำที่เรียกกษัตริย์ว่า **“พ่อขุน”** ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชทรงอนุญาตให้ไพร่ฟ้าถวายเป็นกุฎี โดยวิธีไปตีกระดิ่งที่แขวนไว้ที่ปากประตูได้ แสดงให้เห็นว่า เป็นแบบพ่อปกครองลูกจริง ๆ (Udom Choeikiwong, 2006)

ระบบปิตาธิปไตยของพระเจ้าอโศกมหาราชนี้ จะเห็นได้ว่า ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นหลักการปกครองของพระพุทธเจ้า ที่ทรงปกครองสงฆ์สาวก ดังที่มีคำกล่าวว่า **พุทธบิดา สังฆปริณายก** (สังฆปิโตร สังฆปริณายกา พุทธูปปมฺโข) สำหรับสาวกของพระพุทธเจ้าก็ได้นามว่า **“พุทธบุตร ศาถายบุตร”** มีลักษณะเป็นระบบปิตาธิปไตยและระบบสามัคคี

ธรรม ถือหลักธรรมาธิปไตย คือ ธรรมเป็นอำนาจ มีพระธรรมวินัยเป็นศาสดาแทน หรือเป็นกฎ กติกาของศาสนจักร และที่สำคัญพระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงเปลี่ยนความหมายของทรัพย์และ อำนาจใหม่เป็นว่า ทรัพย์และอำนาจนั้น สามารถใช้เป็นเครื่องมือของธรรมได้ คือใช้เป็นเครื่องมือใน การสร้างสรรค์ ทำความดีงาม และประโยชน์สุขแก่ประชาชน โดยได้ทรงอุทิศพระองค์ให้แก่การเผยแผ่พระพุทธศาสนา ตามแนวทางของพระพุทธเจ้า คือ โดยสันติวิธี ปกครองไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินด้วย พระปรีชาญาณ อันสามารถทำให้อินเดียมีความสมบูรณ์พูนสุข เช่น ทรงให้ขุดบ่อน้ำ ปลุกต้นไม้ สร้างถนนหนทางเชื่อมต่อให้กว้างขวางทั่วถึง สร้างที่พักคนเดินทาง สร้างอ่างเก็บน้ำ สร้าง สถานพยาบาลคนและสัตว์ ให้การศึกษาแก่ประชาชน ทำศิลาจารึกประกาศธรรม แดงเรื่องที่เป็น นโยบายของรัฐในทางธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่นนำไปสั่งสอนประชาชน (Prayong Suwanbuppha, 2001)

5. วิเคราะห์การปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราช

จารึกโองการพระเจ้าอโศกมหาราช ไม่มีแผ่นใดระบุถึงวิธีการปกครองของพระองค์ใน ระดับราชสำนัก ไม่บอกว่าทรงแบ่งงานเป็นกระทรวง-กรมอย่างไร นอกจากจะสันนิษฐานว่า คงเป็น แบบจตุสดมภ์และจตุรงคเสนา (ม้า รถ คช พล) มีการกล่าวถึง คณะมนตรี แต่ไม่ระบุตำแหน่งงาน ไม่กล่าวถึงการกำหนดชั้นข้าราชการ แต่อาจใช้ระบบอศวศักดิ์ คือ เกียรติศักดิ์ตามจำนวนม้าสำหรับ เสนาทหาร ไม่กล่าวถึงระบบตอบแทนข้าราชการและระบบกฎหมายระบบศาลและราชทัณฑ์ แต่ จารึกกล่าวถึงการลดหย่อนผ่อนโทษการอภัยโทษ การลงโทษแก่ผู้ทำสังฆเภท ตามข้อที่ 11 การระบุ ตำแหน่งข้าราชการหลายตำแหน่งดังข้อ 10.3, 10.12 ไม่เพียงพอที่จะให้เห็นภาพการจัดการ ปกครองส่วนกลางและส่วนภูมิภาคได้ แต่มีการระบุการปกครองในบางแคว้นที่มีพระบรมวงศ์ไป ปกครอง ถ้าจะตั้งชื่อระบอบการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชว่าเป็นแบบ “**ธรรมาธิปไตย**” ก็คงไม่ถนัดนัก เพราะธรรมาธิปไตยไม่ใช่ระบอบการปกครองและไม่ได้ใช้ธรรมะเป็นหลักกฎหมาย และการจัดระบบการบริหารและการลงโทษผู้ฝ่าฝืน คงจะเรียกได้แต่เพียงว่าพระองค์เป็น “**พระ มหาธรรมราชา**” ในความหมายที่ว่า พระองค์ดำรงอยู่ในธรรม เช่น ทรงพยายามไม่เสวยเนื้อสัตว์ ทรงอดทนและให้อภัยแก่ผู้กระทำต่อพระองค์และทรงสั่งสอนธรรมะ และกวาดชนให้ข้าราชการ บริหาร พระญาติวงศ์ ประพฤติธรรมสั่งสอนธรรมโดยทั่วกัน

อนึ่ง ไม่ปรากฏจากจารึกเหล่านี้ว่า ทรงปกครองระบอบประชาธิปไตยแบบสามัคคีธรรม ดังปรากฏในสมัยพุทธกาลหลายแคว้น เช่น แคว้นวัชชีของกษัตริย์ลิจฉวีและศากยะ เพราะไม่ได้ กล่าวถึงการมีสภาและการตัดสินใจร่วมกัน ทั้งไม่ได้กล่าวถึงอภิธานียธรรม 7 กลับปรากฏว่าทรง

เป็นพระราชชาติปกครองโดยเด็ดขาด จึงทรงใช้ระบอบประชาธิปไตยเต็มที่แต่เอนไปทางด้าน ปิตาธิปไตย และไม่ทรงนับพระองค์เป็นเทพเจ้า อย่างฟาโรห์ไอยคุปต์ หรือกษัตริย์เขมร กษัตริย์ ญี่ปุ่น หรือสมมติเทวราชของไทย ทรงให้จารึกพระนามว่า “ปิยทัสสี” ซึ่งอาจจะแปลได้ว่า **เป็นผู้ที่เห็นแล้วเป็นที่รัก หรือ มีทัศนที่รักประชาชน** และอธิบายว่า ทรง “**เป็นที่รักแห่งทวยเทพ**” ซึ่งเป็นการกล่าวตามหลักทางพุทธว่า เมื่อบุคคลเพียรปฏิบัติธรรมอย่างดียิ่งที่กล่าวถึงในข้อ 6,7 แล้ว เทพยดาจะมาค้ำครองรักษานั้นเอง ส่วนในทัศนะของพระพุทธศาสนา สังคม และการเมือง จะเห็นได้ว่า ระบอบประชาธิปไตยนั้น หลักสำคัญที่จะทำให้ประชาธิปไตยเป็นประชาธิปไตยนั้น เราจะต้องมีความเคารพในความเป็นธรรม ในเหตุผล ในเมตตาธรรม ศรัทธาในมนุษยชาติ และความเคารพในเกียรติภูมิของมนุษย์ (Chamnong Thongprasert, 1996)

พระราชจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราช (Phramahāwutchai Wachiramatee (W. Wachiramatee), 2018: Online) ในด้านรัฐประศาสน์นโยบาย พระองค์ทรงถือหลัก “**ธรรมวิชัย**” มุ่งเอาชนะจิตใจประชาชนโดยธรรม หรือเรียกอีกอย่างว่า “**ทรงครองแผ่นดินโดยธรรม**” ทรงส่งเสริมกิจการสาธารณูปการ ประชาสงเคราะห์สวัสดิการสังคม และทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรมอย่างกว้างขวาง ทำให้ชมพูทวีปในสมัยของพระองค์เป็นบ่อเกิดแห่งอารยธรรมแห่งไพศาลทั่วไป ซึ่งพระราชจริยาวัตรของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น แสดงถึงพระราชประสงค์ของพระองค์ที่มีต่อประชาชน หลักธรรมที่ทรงเห็นว่าเหมาะสมที่จะแนะนำให้ประชาชนและข้าราชการนำไปปฏิบัติ และพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติให้เป็นตัวอย่าง (Sulak Siwarak (S. Siwarak), 1991) กล่าวโดยสรุปอาจวางเป็นหัวข้อได้ ดังนี้

1. ด้านการปกครองประเทศ

1) การปกครองแบบบิดากับบุตร โดยทรงอยู่ในฐานะ “พ่อ” ประชาชนเป็น “ลูก” ของพระองค์ มีความรักความเมตตาและความยุติธรรมเป็นพื้นฐานสำคัญ ข้าราชการที่คอยดูแลต่างพระเนตรพระกรรณเปรียบเสมือนพี่เลี้ยงของประชาชน

2) ถือประโยชน์สุขของประชาชนเป็นหลัก เน้นความยุติธรรมไม่ลำเอียง ถูกเป็นถูก ผิดเป็นผิด ข้าราชการต้องเป็นผู้ “**บำบัดทุกข์บำรุงสุข**” แท้จริง ดำเนินการให้เกิดความถูกต้องยุติธรรมทั่วไป

3) การจัดให้มีเจ้าหน้าที่สอนธรรมแก่ประชาชน คอยดูแลแนะนำประชาชนในทางความประพฤติ และการดำรงชีวิตอย่างทั่วถึง และวางระบบราชการคึกคักเป็นขั้น ๆ

4) การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ เช่น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลุกสวน สวนป่า ตั้งโอสถศาลา โรงพยาบาลสำหรับคนและสัตว์

2. ด้านการปฏิบัติธรรม

1) เน้นทางการบริจาคแบ่งปัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยทรัพย์สินและสิ่งของ แต่ทรงย้ำธรรมทานค่อนข้างมาก เพราะทรงเห็นว่าการให้ความรู้ความเข้าใจในทางด้านความพระพฤติ และการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องเป็นสิ่งสำคัญที่สุด

2) การคุ้มครองสัตว์ งดเว้นจากการเบียดเบียนสัตว์ โดยเฉพาะให้เลิกการฆ่าสัตว์บูชายัญอย่างเด็ดขาด พระองค์เองก็ทรงงดการเสวยเนื้อสัตว์ โดยค่อย ๆ ลดการฆ่าสัตว์เป็นอาหารลงตามลำดับจนไม่มีการฆ่า และไม่มีการเสวยเนื้อสัตว์ต่อไป

3) ให้ระงับการสนุกสนานบันเทิงมัวเมา แห่เล่นมั่วสุม รื่นเร่หั่นมาไฟในกิจกรรมทางการปฏิบัติธรรมและเจริญปัญญา พระองค์ทรงทำเป็นตัวอย่างเช่นกัน คือ ทรงงดการล่าสัตว์ เปลี่ยนมาเป็น “ธรรมยาตรา” จาริกแสวงบุญ ไปยังปูชนียสถานต่างๆ คือ สถานที่พระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้ ทรงแสดงปฐมเทศนา เสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรตามชนบทต่างๆ และแนะนำให้พวกเขาปฏิบัติธรรมแทนการประกอบพิธีกรรมมงคลต่างๆ

4) เน้นการปฏิบัติธรรมทางสังคม คือ ให้ทำหน้าที่ของตนที่มีต่อสังคมอย่างถูกต้องดีงาม เช่น เป็นบุตรธิดาให้เคารพเชื่อฟังบิดามารดา เป็นศิษย์ให้เคารพเชื่อฟังครูอาจารย์ เป็นนายจ้างให้เอาใจใส่ดูแลทาสและกรรมกร เป็นต้น

5) เน้นเสรีภาพในการนับถือศาสนา และความสามัคคีปรองดอง เอื้อเฟื้อ นับถือกันระหว่างศาสนาต่างๆ ไม่ด่าบริภาษคำสอนของศาสนาอื่น หรือวิพากษ์วิจารณ์สิ่งที่ศาสนิกนับถือของศาสนาอื่นและตรัสสอนว่า ให้ศาสนิกของศาสนาปฏิบัติตามหลักธรรมของศาสนาของตนอย่างเคร่งครัด ในขณะที่เดียวกันมิให้ดูถูกดูหมิ่นหรือเบียดเบียนศาสนาอื่น

6. บทสรุป

ระบบการบริหารการปกครองของพระเจ้าอโศกมหาราชนั้น แสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงยึดมั่นในหลักแห่งธรรมวิชัย คือ การชนะทางด้านจิตใจ ซึ่งเป็นชัยชนะอันสูงสุด เป็นชัยชนะแห่งธรรมที่สามารถเข้าถึงวิถีแห่งสันติและความสงบสุขอันแท้จริง การบริหารราชการแผ่นดินภายใต้นโยบายธรรมวิชัยนั้น สรุปใจความได้ว่า พระองค์ทรงใช้ระบอบประชาธิปไตยเต็มที่ แต่เอนไปทางด้านปิตาธิปไตย (Paternalism) คือ ทรงปกครองอาณาประชาราษฎร์ประดุจพ่อปกครองลูก (Paternalist) และพระองค์ทรงครองแผ่นดินโดยธรรม ทรงส่งเสริมกิจการสาธารณูปการ สวัสดิการ สังคม และทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม การจัดบริการสาธารณประโยชน์ และสังคมสงเคราะห์ เช่น บ่อน้ำ ที่พักคนเดินทาง ปลุกสวน สงวนป่า ตั้งโอสถศาลา หรืออาโรคยศาลา โรงพยาบาล

สำหรับคนและสัตว์ ทรงให้ขุดบ่อน้ำ ปลุกต้นไม้ สร้างถนนหนทางเชื่อมต่อให้กว้างขวางทั่วถึง สร้างที่พักคนเดินทาง สร้างอ่างเก็บน้ำ สร้างสถานพยาบาลคนและสัตว์ ให้การศึกษาแก่ประชาชน ทำศิลาจารึกประกาศธรรม แดงเรื่องที่เป็นนโยบายของรัฐในทางธรรม ที่จะให้ผู้บริหารปกครองท้องถิ่นนำไปสั่งสอนประชาชน ด้วยการไม่เช่นฆ่าล้างผลาญสังหารเพื่อนมนุษย์ ตั้งตนอยู่ในธรรม ทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาด้วยการสร้างวัด แต่ตั้งธรรมมหาอำมาตย์ เป็นทูตแห่งธรรมในการเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน โดยพระองค์ก็เสด็จ “ธรรมยาตรา” ไปยังพุทธสถานทุกหนทุกแห่งเพื่อศึกษาสืบค้น และเผยแผ่พระธรรมด้วยพระองค์เอง โดยมีข้าราชการบริวาร มุขมนตรี และประชาชนจำนวนมากโดยเสด็จกันเป็นขบวนใหญ่อย่างเอิกเกริกอย่างเป็นทางการ ซึ่งก่อให้เกิดเป็นราชประเพณีที่กษัตริย์ฝ่ายพุทธทุกพระองค์ทรงเจริญรอยตาม (Chamnong Thongprasert, 1996)

มนุษยชาติทั่วโลกแสวงหาสันติภาพ แต่สันติภาพนั้นมักมีอุปสรรคขวางกั้นขวางกั้น ซึ่งมาในรูปแบบของอำนาจที่มุ่งหวังครอบครอง ความเข้าใจผิดเรื่องศาสนา เช่น การวิพากษ์วิจารณ์หลักคำสอน หรือรูปเคารพของศาสนาอื่น อันจะทำให้เกิดความแตกแยกทางความคิดด้านศาสนา ความเข้าใจผิดเรื่องชาติพันธุ์วรรณา และผลประโยชน์ จึงเป็นชนวนเหตุให้เกิดการกำจัดทำลายล้าง กำจัดศัตรูของตน ปรามปรามหรือใช้อำนาจเข้าจัดการ และปกป้องผลประโยชน์ของตนเอง แต่หลักการในพระพุทธศาสนานั้น สอนเรื่องการมองคนในสังคมว่า เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ มีการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งสิ้น ผู้คนจึงควรมีเมตตา กรุณา อหิงสา และมีขันติธรรมในการอยู่ร่วมกัน เพราะโลกร่วมเย็นดับเชื้อไฟได้ด้วยพระพุทธศาสนา

References

- Karuna-Ruangurai Kutsalasai. (2006). *Asokmaharatlækhokhiankhonlaruangdiaokan* (Ashoka the Great and Eassays). 3rd edition, Bangkok: Siam Publishing.
- Chamnong Thongprasert. (1996). *Buddhism, Social and Politics*. 2nd edition, Bangkok: Compactprint Limited Printing.
- _____. *Applied Philosophy-India*. (1996). 2nd edition, Bangkok: H N Group Limited Printing.
- Prayong Suwanbuppha. (2001). *Philosophy of State Eastern-Western Concepts*. Bangkok: Sopha Printing.

- Assoc.Prof.Dr.Chēt tingsanchali. (2013). *The Greatest Places of Reminding of Lord Bhudda in India-Nepal*. Nonthaburi: Museum Press Printing.
- Phraphoṭṭmakunapon. (2011). *Make a Pilgrimage*. 36rd edition, Bangkok: Phrabhuddasasana Press by Dhammasapha.
- _____. (2009). *Ashoka Stone Tablets (Wheel of Dhamma on the Four Lion Heads) Public Administration of Meritocracy*. 1st edition, Samutprakan: Palidham Publishing.
- _____. (2012). *Kalanukrom the Bhuddism in the World from the Past until Now*. 1st edition, Bangkok: Palidham Publishinng.
- Panorama Worldwide Limited. (2006). *Follow the Way of Lord Buddha*. 1st edition, Bangkok: Praew Publishing.
- Assoc.Prof.Dr. Chēt tingsanchali. (2015). *The History of Indian and Southeastern Asian Arts*. Nonthaburi: Museum Press Publishing.
- Siriwan Khumho. (2004). *7 Maharat King of Great*. Bangkok: The Books Publishing.
- Sulak Siwarak (S. Siwarak). (1991). *To Understand Ashoka the Great and Ashokawadhana*. 2nd edition, Bangkok: Kledthai Company Limited.
- Udom Choeīkīwong. (2006). *Ramkhamhaeng the Great*. Bangkok: Phumipanya Press.
- Phramahāwutchai Wachirametee (W. Wachirametee). (4th April, 2018). *Ashoka the Great, who Created the New Politics idea*. [online]. Source: <http://www.vimuttayalaya.net/DharmaDaily.aspx?id=73&page=10>